

yatçılar için başlamış olan bu seriden sadece Muallim Nâci monografisi çıkmıştır. 5. *Sevdâ-yı Hazân yahud Teessür* (İstanbul 1308). 1889-1890 yıllarında yazdığı, bir kısmı *Mekteb* dergisinde çıkmış, bazıları tercüme, çoğu Recâizâde Ekrem tarzında hissi şiirlerin ihtiva eder. Bu tek şiir kitabından sonra yazarın şiiri tamamen bıraktığı anlaşılmaktadır.

İsmail Hakkı'nın çok sayıda tercüme kitapları arasında Lamartine, Baudelaire, Maurois, Bourget, Shakespeare, Flaubert, Tolstoy gibi Batılı yazarlardan roman ve şiir tercümeleri ile iki uzun hikâyeyi ihtiva eden *İki Hakikat* (İstanbul 1311) adlı adapte bir kitabı da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul 1936, IV, 11-14, 48-56; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, III, 410-412; "İsmail Hakkı Alishan'ın Dilimize Kazandırdığı Eserler", *Kitap ve Kitapçılık*, sy. 1, İstanbul 1936, s. 11-12; Hilmi Yavuz, "Alishanzâde ve Eldem", *Okuma Notları*, İstanbul 1993, s. 30; a.mlf., "Çeviri Şiir Kaynakçası Üzerine Notlar", *Metin Çeviri*, sy. 6, İstanbul 1989; a.mlf., "Baudelaire ve Şiir", *Gösteri*, sy. 141, İstanbul 1992, s. 10-11; Fahir İz, "İsmâ'il Hakkı 'Alishân", *Eİ²* (İng.), IV, 191; *TDEA*, III, 21; Necat Birinci, "Mektep", a.e., VI, 229-230.

M. ORHAN OKAY

ELDEM, Sedat Hakkı

(1908-1988)

Türk mimarlık tarihine dair yayınları olan ve pek çok önemli binayı yapan son dönem mimarlarından.

İstanbul'da doğdu. Babası Marsilya, Zürih ve Münih'te başkonsolos olarak bulunan İsmail Hakkı Bey, annesi Müzeci Osman Hamdi Bey'in kardeşi Galip Edhem Bey'in kızı Azize Galip Hanım'dır. Orta öğrenimini Münih'te yaptı. Burada henüz lise öğrencisi iken o yıllardaki mimarının ve tanınmış mimarların geniş ölçüde etkisi altında kaldığı kendi yazılarından öğrenilmektedir. Ona özellikle Essen'deki Krawell Konağı'nın mimarı A. Niemeyer'in tutum ve sanat anlayışı yol gösterici olmuştur.

Almanya'dan 1924'te dönen Sedat Hakkı, Mimar Vedat (Tek) Bey'in de tavsiyesiyle, dayısı Osman Hamdi Bey tarafından kurulan Sanâyi-i Nefise Mektebi-i Âlîsi'nde (Güzel Sanatlar Akademisi, bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi) mimari okudu ve burada Giulio Mongeri'nin talebesi oldu. Öğrenciliği sırasında mimari desen çizimleriyle ilgilenerek boş va-

kitlerinde Topkapı Sarayı'nda ayrıntılı krokieler yaptı; bu arada bir de büyük bir Yeniciami cephesi deseni meydana getirdi. Ayrıca hocası Mongeri'nin bürosunda çalışarak Ankara'da o yıllarda sürmekte olan Ziraat Bankası inşaatında yardımcı eleman olarak hizmet etti. Ankara'da bulunduğu 1926-1927 yıllarında kale içindeki "başka hiçbir Türk şehrinde görmediği güzellikteki" eski evleri inceledi, bunların desenlerini çizdi ve fotoğraflarını çekti. İstanbul'da ise yine Mongeri'nin yanında Çırağan Sarayı'nın restorasyonu projelerini, öncelikle binanın rölövesini hazırladı. Fakat bu proje öylece kalmış ve 1980'li yıllarda yapılan restorasyon tamamen değişik esaslar içinde gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde şehrin yangından kurtulmuş semtlerindeki eski ev ve konakların da rölövelerini çizdi.

Sedat Hakkı 1928'de Sanâyi-i Nefise Mektebi'nden mezun olduktan sonra, diploma projesi birinciliğini kazanmasından dolayı Paris ve Berlin'deki bazı ünlü mimarların atölyelerinde staj görmesi için üç yıl süreyle Avrupa'ya gönderildi. Paris'te Auguste Perret ve Le Corbusier'nin, Berlin'de Jansen ve Hans Poelzig'in yanında bulundu. Bu sıralarda akademi müdürü Nâmik İsmail Bey, müesseseyi yeniden düzenlerken hocalıktan ayrılan Mongeri ile Vedat Bey'in yerlerine E. Egli ile H. Poelzig'i aldı ve yanlarına da yetiştirilmek üzere Türk asistanlar koymayı düşünerek Sedat Hakkı'yı yurda çağırdı. Böylece Türkiye'ye dönen Sedat Hakkı, Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü'nde öğretim üyesi yardımcılığına tayin edildi ve emekliye ayrıldığı 1978 yılına kadar burada yapı, mimari proje, millî mimari, rölöve ve restorasyon dersleri verdi; bir süre de bölümün başkanlığını yürüttü. Bunun dışında 1941-1945 yıllarında Eski Eserle-

ri Koruma Encümeni üyesi ve başkanı, 1962-1978 yılları arasında da Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyesi olarak görev yaptı. Akademideki öğretim üyeliği 1978'de sona ermekle birlikte buranın proje atölyelerindeki çalışmalarını sürdürdü. Gayrimenkul Eski Eserler Kurulu, yeni bir kanunla yalnız İstanbul'un birer bölümü ile ilgilenen üç ayrı kurula ayrıldığında, 1988'in ilk günlerinde Kültür Bakanlığı tarafından bunların birine üye olarak tayin edildiyse de yaşının ilerlemiş olması ve sağlık durumunun elvermemesi yüzünden çalışmalara katılmadı ve kısa bir müddet sonra da vefat etti. Öldüğünde, başlıcaları Sedat Simavi Vakfı Mimarlık ve Kent Planlaması Ödülü (1982), Kültür ve Turizm Bakanlığı Büyük Sanat Ödülü (1983) ve Ağa Han Mimarlık Ödülü (1986) olmak üzere çeşitli millî ve milletlerarası ödüllün sahibiydi ve Mimar Sinan Üniversitesi tarafından onun meslekteki 50. yılı için bir jübile kitabı çıkarılmış bulunuyordu (bk. bibl.).

Sedat Hakkı Eldem, Cumhuriyet döneminin Türk modern mimarisine damgasını vuran bir mimardır. Yaptığı binaların bazılarında eski Türk yapı sanatı unsurlarını kullanarak millî mimariyi canlandırmaya çalışmış, bazı eserlerinde ise bu tutumdan uzaklaşıp Yalova Termal Oteli, İstanbul Fındıklı'da SATİE binası, İstanbul Hilton Oteli, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı gibi o yılların Avrupa mimarisine uygun binalar da meydana getirmiştir. New York Dünya Fuarı için hazırladığı Türkiye pavyonu ve İstanbul'daki Fen ve Edebiyat Fakültesi ile Maçka Taşlık'taki Şark Kahvesi (1988'de yıkılmıştır) gibi tasarımlarında ise eski Türk yapı sanatı geleneğinin izleri belirgindir.

Eldem, bilhassa Osmanlı dönemi Türk sivil yapı sanatını çok iyi tanıyan bir mimardı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde kurduğu Millî Mimari Semineri'nde (1934) öğrencilerine bu binaların rölövelerini çizdirmeye özen göstermişti. Akademinin 1 Nisan 1948'de geçirdiği yangın sırasında bu malzemenin bütünüyle yandığı veya bir kısmının bürosunda ve evinde olduğu için kurtulduğu söylenir. Ayrıca İstanbul ve Edirne ile ilgili özellikle eski fotoğraflardan meydana gelen çok zengin bir arşivinin bulunduğu bilinmektedir. Bu arşivden ve topladığı rölövelerden de faydalanarak bir dizi kitap yazmak suretiyle Türk sanat tarihine büyük hizmeti olmuştur. Bunun yanında projelerini hazırladığı binaların da plan, tasa-

Sedat
Hakkı
Eldem
(Mimar
Sinan
Üniversitesi
Güzel
Sanatlar
Fakültesi
fotoğraf
arşivi)

rı ve resimlerini *Mimar* (İstanbul), *Arki-tekt* (İstanbul) ve *Mimarlık* (Ankara) der-gilerinde yayımlanmış, ilk makalesi Alişan-zâde Sedat Hakkı imzasıyla çıkmıştır ("İs-tanbul ve Şehircilik", *Mimar*, I [1931], s. 1-4). Eski Türk ev mimarisine dair baş-lıca yazıları şunlardır: "Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı" (*Mimar*, III/12 [1933], s. 377-381); "Eski Bir Türk Evi" (*Mimar* [1934], s. 80-81); "Millî Mimari Meselesi" (*Arkitekt*, IX/9-10 [1939], s. 220-223); "Yer-li Mimariye Doğru" (*Arkitekt*, X/3-4 [1940], s. 69-74); "Türk Evi" (*Ölkü-Halkevleri Der-gisi*, II/22 [1942], s. 10-15); "Millî ve Yerli Mimari Davamız" (*Mimarlık* [1944], s. 28-29); "Bursa'da Bazı Sofalar" (*Akademi*, II [1964], s. 3-11); "Geleneksel Mimari Araş-tırmaları" (*Akademi*, VI [1967], s. 4-34); "Birgi'de Çakır Ağa Konağı" (*Türkiyemiz*, I [1970], s. 11-15); "Boğaziçi Yalıları" (*Sa-nat Dünyamız* [1974]); "Şehadet Camii Hakkında Bir Araştırma" (*Türk Sanat Ta-rihi Araştırmaları ve İncelemeleri*, I [1963], s. 313-326; bu çalışma Bursa'da I. Murad Hüdâvendigâr tarafından yapılan ve 1855 depreminde yıkıldıktan sonra eski biçimin-den çok farklı olarak ihya edilen Şehadet Camii hakkındadır).

Sedat Hakkı'nın bol resimlerle zengin-leştirilmiş eski Türk ev mimarisine dair bir yazısı "XVII. ve XVIII. Asırlarda Türk Odası" başlığıyla çıktı (*Güzel Sanatlar Der-gisi*, V [1944], s. 1-28) ve bunu "Bursa Ev-leri" (İstanbul 1948) hakkındaki kısa ya-zısı takip etti. İlk kitabı ise *Türk Evi Plan Tipleri*'dir (İstanbul 1954 [2. bs. 1968]). Burada eski Türk ev, konak ve saray mi-marisinin çeşitli tiplerini tesbit ederek bunların özelliklerini ilk defa ortaya koy-du. Süheyl Ünver ve Cahide Tamer'in de yazılarının yer aldığı *Amucazâde Hüseyin Paşa Yalısı* (İstanbul 1970) adlı kü-çük bir kitapta Boğaziçi'nin son eski yalı kalıntısına dair görüşlerini açıkladı.

Eldem, son yıllarında peş peşe yayım-ladığı büyük boy kitapları ile birikimle-rini ortaya koydu. Bunların ilki *Köşkler ve Kasırlar* (I, İstanbul 1969) oldu; bu önemli eserin II. cildi bir müddet sonra basılabildi (İstanbul 1973). Daha sonra da Türk sanatına genel bir bakış olan *Türk Mimari Eserleri* ile (İstanbul 1976) *Türk Bahçeleri* (İstanbul 1976) ve *Köçeoğlu Yalısı-Bebek* (İstanbul 1977) adlı eser-leri çıktı. Bunların arkasından Sultan III. Ahmed döneminde Sadrazam Nevşehir-li Damad İbrâhim Paşa tarafından Kâ-ğırthane deresi kıyısında yaptırılan ve Ne-dîm'in şiirleriyle büyük üne kavuşan, da-ha sonra II. Mahmud tarafından yıktırı-

larak tekrar inşa ettirilen ve en sonun-da da Sultan Abdülaziz tarafından üçün-cü defa bütünüyle yenilenen saraya dair *Sadabad*'ı (İstanbul 1978) ve ardından elindeki eski İstanbul fotoğraflarını de-ğerlendirdiği *İstanbul Anıları* ile (İstan-bul 1979) *Boğaziçi Anıları*'nı (İstanbul 1979) iki kalın cilt halinde yayımladı. Fe-ridun Akozan ile birlikte hazırladığı *Top-kapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma* (İs-tanbul 1982), bu geniş külliye'nin sınırları içindeki mekân ve binaları rölöveleri, es-ki ve yeni resimleriyle tanıtan önemli bir çalışmadır. Sedat Hakkı Eldem'in son eseri ise en iyi bildiği konuda kaleme al-dığı *Türk Evi-Osmanlı Devri* oldu (İs-tanbul I, 1984; II, 1986; III, 1987). Bu ki-tap için onun "ömrünün eseri"dir deni-lebilir. Türk sivil mimarisinin örneklerini bir araya toplayan bu ana eserde klasik Türk evi üç dönemde incelenmekte ve konaklar, saraylar, köşklarle taş odalar üzerinde ayrı ayrı durulduktan sonra mi-mari elemanlarla yapı teknikleri, şehir yapısı ve bahçeler ele alınmaktadır. Ese-rin IV. cildinde Rumeli, V. cildinde de Ana-dolu evlerinin tanıtılması tasarlanmıştır. Bu ciltlere dair malzeme ile yazarın ölü-münden sonra Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağışlandığı söylenen arşiv ve rölöve-lerin kesin durumu hakkında bilgi edini-lememiştir. 1992 yılına ait gazete haber-lerinden ise terekesinden bazı antika eş-ya ve eserlerin ailesi tarafından müzaye-deye verilerek satıldığı öğrenilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Os-man Hamdi*, İstanbul 1971, tür.yer.; Metin Sö-zen — Mete Tapan, *50 Yılın Türk Mimari-si*, İstanbul 1973, s. 195, 198, 244, 250, 425; *Mimar Sinan Üniversitesi, 100. Yıldönümü Armağanı*; *Sedat Hakkı Eldem 50 Yıllık Meslek Jübilesi*, İstanbul 1983; Sibel Bozdoğan v.dğr., *Sedat El-dem, Architect in Turkey*, İstanbul 1987; A. Suat Serdengeçti, "Yanan Millî Mimari Rölöveleri Arşivinde Neler Vardı", *Mimarlık*, sy. 2, İstan-bul 1948, s. 14-16; "Eldem, Sedat Hakkı", *ABr.*, VIII, 92-93.

SEMÂVİ EYİCE

ELEM

(الْأَلَم)

İnsanın fiziki ve psikolojik yapısının duyduğu acı ve ıstırap anlamında bir terim.

Sözlükte "acı ve ağrı hissetmek" mâ-nasında masdar, ayrıca "acı ve ağrı" anla-mında isim (çoğulu âlâm) olarak yer alır. Aynı kökten türetilen "çok acı veren" an-lamındaki elîm kelimesi Kur'an-ı Kerim'-

de yetmiş iki yerde geçmekte ve genel-likle cehennem azabının şiddetini ifade etmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "elm" md.). Bu çetin azabı belirtmek üze-re tekrar edilen azâbün elîm tabiri, "ver-diği acı son sınırına ulaşmış azap" anla-mıyla etkileyici bir vurguyu dile getirir. Bir âyetteki fiil şekliyle kullanımı (en-Nisâ 4/104) savaşta çekilen acı ve sı-kıntılara delâlet eder. Elem kelimesi ha-dislerde daha ziyade fizikî ağrı ve acı anlamında kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "elm" md.).

Elem terim olarak ahlâk felsefesine ait temel bir kavramdır ve mutlulukla ilgili felsefî telakkilerin ifadesinde önem-li bir yere sahiptir. Elem ve hazzın eski Yunan felsefesinde önem kazanması, Sokrat sonrası ahlâk ekollerinin etkisi ve yaygınlaşmasıyla olmuştur. Özellikle Epikürcülük ve Stoacılık, elem fikrinin haz fikriyle birlikte bir ahlâk felsefesi-nin şekillendirici unsurları halini alma-sında büyük rol oynamışlardır. Gerçek-te haz-elem nazariyesi konusunda bir-birinin zıddı olan bu iki ekol, hedonizm (hazcılık) ve kinizm (kelbîlik) şeklindeki aşırı görüşleriyle birlikte Roma dö-ne-minin sonuna kadar etkili olmuştur. Sok-rat'ın geliştirdiği mutluluk ahlâkına dair temel fikirlerin farklı yorumlanmasın-dan doğan bu tartışmalar içinde Stoacı-lık ve kinizm, faziletli bir hayat sürme-nin eleme katlanmayı başaranları mutlu-luğa ulaştıracağı görüşünü benimserken Epikürcülük ve hedonizm haz ve elem kavramlarını mutluluğun kazanılmasın-da ölçü kabul etmiştir. Ancak hedoniz-min kaba hazcılığının aksine Epikürcü-lük mânevî haz ve elemeleri bedenî olan-ların üstüne çıkarak mutluluk için da-ha yüksek bir ölçü haline getirmiştir. Ef-lâtun ve Aristo'ya ait ilgili fikirlerin ise Stoacılığın orta ve geç dönemlerini etki-lediği bilinmektedir.

Bu tartışmaların İslâm felsefe tari-hindeki görünümü oldukça farklılık arzeder. Müslüman dünya görüşünde âhi-ret inancının belirleyiciliği ve yönlendirici özelliği, mutluluk kavramının hem dün-ya hem de âhireti içine alacak şekilde ge-nişletilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla elem fikri, Kur'an-ı Kerim'deki sürekli vurgunun etkisiyle cehennem azabı ta-savvuruyla birlikte düşünülmüştür. An-cak dünya hayatında mutluluğun imkân-ı ve sınırı tartışma konusu olduğunda elem ve haz kavramlarının antik felse-fe'deki ele alınış şekline yaklaştığı göz-lenir.